

زبان، فناوری‌ها و هویت ملی

نوشته

گیتا علی‌آبادی *

چکیده

ویلیامز، جامعه‌شناس و پژوهش‌گر، معتقد است هویت ساخته بشر است، که برای انطباق با وضعیت حاکم و محیط اطراف خود با گذشت زمان تغییر می‌کند. در شکل‌گیری هویت عوامل فرهنگی، اجتماعی و تاریخی نقش مهمی دارند و قرار گرفتن آن‌ها در کنار هم می‌تواند هویت یک فرد یا یک ملت را بسازد. از این رو می‌توان فرهنگ، زبان، مذهب، تاریخ و شرایط حاکم بر اجتماع را عوامل شکل‌دهی به هویت ملی دانست.

در این میان نقش زبان و نحوه به کارگیری آن در رسانه‌ها و فناوری‌های نوین در خور توجه است. از یک سو گفتمان دست‌اندرکاران و از سوی دیگر استفاده از یک زبان مشترک می‌تواند در تسهیل ارتباط مؤثر باشد. زبان یکی از عوامل فرهنگی و هویتی هر کشور است که به‌عنوان میراث فرهنگی مورد توجه قرار دارد. یونسکو برای جلوگیری از تأثیر دیگر زبان‌ها و از بین رفتن برخی از آن‌ها بحث چندزبانگی را مطرح کرده و طی سال‌های اخیر توجه بیشتری به آن داشته‌است.

تأثیرات فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی طی قرن گذشته منجر به جهشی عظیم در زندگی بشر شد. در این میان اینترنت نقش مهم‌تری را بر عهده داشته و دارد. دریافت اطلاعات در هر زمان، دسترسی به منابع مختلف علمی، کتابخانه‌ها، مراکز فرهنگی، حتی منابع سرگرم‌کننده و در عین حال ایزاری برای آموزش از ویژگی‌های آن محسوب می‌شود. رشد سریع و دسترسی گسترده به اینترنت الگوی تغییر شکل‌یافته‌ای از ارتباطات اجتماعی و روابط میان‌فردی به وجود آورده‌است.

در این مقاله سعی شده‌است تا نقش و کارکرد زبان به‌مثابه یک نظام تا تنوع زبانی در رسانه‌ها و فناوری‌های نوین مورد بررسی قرار گیرد.

کلیدواژه: زبان، گفتمان، قدرت، هویت و اینترنت.

مقدمه

استفاده از فناوری‌های نوین در هر حوزه‌ای موجب دگرگونی در عرصه زندگی انسان شده‌است. بشری که با استفاده از ابتدایی‌ترین وسایل به حکاکای و نقاشی در غارها پرداخت و

* دکتری علوم ارتباطات دانشگاه علامه طباطبایی guita_al@yahoo.com

باعث شد تا نسل‌های بعدی از نحوه تفکر و آداب و رسوم متداول در هر دوره آگاه شود، امروزه با استفاده از پیشرفته‌ترین وسایل می‌تواند هر لحظه در گوشه‌ای از جهان حاضر باشد و به صورت شفاهی با دیگران سخن گوید.

طی چندسال اخیر اینترنت تسلط بسزایی بر زندگی ما یافته؛ پست الکترونیکی جایگزین نامه شده و گپ‌زدن‌های کوتاه به سرعت جایگزین شیوه رسمی و عرفی مکالمات شده‌اند، از طرفی وب یا همان تارنماها نخستین فضا برای دریافت اطلاعات و فعالیت‌های سرگرم‌کننده شده‌است.

پیشگامان این حوزه همچون هنرمندان پیشرو یا آوانگارد روش‌ها و مضامین جدیدی را ارائه دادند که ماهیتی تجربی و نوآورانه داشت. تغییر در نحوه زندگی، ایجاد نیازهای جدید، تفاوت در زبان، آموزش و نحوه ارتباط از مهم‌ترین شاخصه‌های فناوری‌های نوین تلقی می‌شود. اساساً نوگرایی نخستین دلیل پیشرفت‌های علمی انسان در تمام دوران زندگیش بوده و این حوزه نیز از این قاعده مستثنا نمانده‌است.

در این میان زبان نقش مؤثری در استفاده از فناوری‌ها برعهده دارد. در زبان‌شناسی جدید معمولاً یک جامعه زبانی زمانی آرمانی می‌شود که در عملکرد زبانی خود دارای انسجام درونی باشد. به نظر "لئونارد بلومفیلد" زبان مجموعه گفته‌هایی است که امکان دارد در یک جامعه زبانی فرضاً یک‌دست بیان شود، هرچند جامعه زبانی موردنظر وی در جهان واقعی وجود ندارد.

مطالعه زبان، تاریخی طولانی، غنی و چندهزارساله دارد. با این فرض که "لایب نیتس" زبان را بهترین آینه ذهن بشر می‌داند، مطالعه زبان را اغلب تحقیق در مورد ماهیت ذهن و تفکر دانسته‌اند. راجر بیکن نیز معتقد بود، از نظر جوهر، دستور زبان در تمام زبان‌ها یکی است، اگرچه به طور اتفاقی تفاوت‌هایی دارد.

"چامسکی" مفاهیم زبان را به عرفی، ماقبل نظری، شمی و مفاهیم تخصصی تقسیم می‌کند. مفهوم عرفی زبان را دارای بُعد مهم سیاسی-اجتماعی می‌داند. به نظر او مفهوم عرفی دارای عنصری هنجارگرا-غایت‌گراست که در روش‌های علمی اثری از آن دیده نمی‌شود. (چامسکی، ۱۳۸۰: ۲۹)

اساساً خط و زبان دو عنصر اصلی و مهم هر فرهنگی تلقی می‌شود زیرا برقراری ارتباط میان نسل‌ها را در هر جامعه برعهده دارد و همانا رمز حیات، دوام و پیشرفت فرهنگی است. تمام وسایلی که به عنوان ابزار ارتباط به صورت هم‌زمان مورد استفاده قرار می‌گیرد نیازمند یک زبان است. زبان‌های گوناگون با مجموعه‌ای از واژگان و ساختار زبانی منطبق با رسوم و سنت‌های خاص اقتصادی، فرهنگی و حتی اخلاقی تکامل می‌یابند. امروزه به زبان‌هایی صحبت می‌شود که گاه با همه آمیختگی‌های فرهنگی و اجتماعی قابل فهم برای همه نیست. به دلیل همین غنا و تنوع است که ظاهراً کار ارتباط دشوار می‌شود. در این میان برخی زبان‌ها از موقعیت ویژه‌ای برخوردار و به گونه‌ای نماد قدرت و امتیاز محسوب شدند.

انسان‌ها برای برقراری ارتباط به سه شیوه رفتار می‌کنند. شیوه نخست، زبان گفتاری است که شامل الگوهای صوتی و معانی پیوسته به آن است. با این روش آموزش و ارتباطات آسان‌تر می‌شود. دومین شیوه ارتباط، زبان نوشتاری است که ثبت تصاویر از گفتار است. وظیفه این زبان آموزش و حفظ میراث فرهنگی است. اما سومین روش، زبان جسمانی است که برقراری ارتباط را با حرکات دست و صورت و به‌طور کلی با ایما و اشاره امکان‌پذیر می‌سازد که کاربرد این شیوه جدای حوزه هنر در میان افراد صمیمی و نزدیک متداول است و در جامعه رسمیت ندارد.

در این میان رفتار و دیدگاه‌های گوناگون را می‌توان از نحوه بیان، کلام، برنامه‌ها و عملکرد گویندگان آن دریافت. یک شیوه از این ترکیب‌ها، تلفیق گفتمان با سیاست است. گفتمان مسائل مربوط به زبان را در نظر دارد؛ از واژگان، دستور زبان و نظریه‌های مرتبط با آن تا تأثیر کلمات و معنایی که در پس آن‌ها نهفته است. در عین حال سیاست، ترکیبی از زبان، گفتار و نحوه بیان است که از بافت جامعه نشئت می‌گیرد. مفهوم گفتمان را با سه بُعد اصلی همراه می‌دانند: کاربرد زبان، برقراری ارتباط میان باورها (شناخت) و تعامل در موقعیت اجتماعی.

زبان‌عاملی برای برقراری ارتباط و اثرگذاری

زبان گفتار

در دهه ۱۹۸۰ میلادی نزدیک به ۳۵۰۰ زبان گفتاری در جهان شناخته شده بود. در قاره آفریقا «به چیزی نزدیک به ۱۲۵۰ زبان سخن می‌گویند ... بسیاری از کشورها خود به‌نحوی شگفت‌آور دارای زبان‌های بسیار هستند. در شوروی سابق ۸۹ زبان و در هند ۱۶۵۰ زبان و لهجه وجود دارد که از میان آن‌ها ۱۵ زبان برای مقاصد آموزشی و رسمی به‌کار می‌رود. این گوناگونی زبان‌ها مبین تنوع فرهنگی جهان است، لیکن موانعی بدیهی در برابر ارتباط پیش می‌آورد و در جوامع زبانی، مسائل اجتماعی- فرهنگی ایجاد می‌کند.» (مک‌براید، ۱۳۷۵: ۸۰)

امروزه در هندوستان حدود ۸۰ زبان در پایه‌های مختلف تحصیلی به‌کار می‌رود. در مقابل، در سراسر آفریقا که به ۲۰۱۱ زبان تکلم می‌شود هنوز زبان‌های قدرت‌های استعماری پیشین - انگلیسی، فرانسه، اسپانیایی و پرتغالی حاکم است. چنین وضعیتی در آمریکای لاتین نیز جریان دارد، در حالی که در اروپا آموزش و پرورش اساساً محدود به زبان‌های اتحادیه اروپاست. این درحالی است که در ۲۰۰ کشور جهان، حفظ و صیانت از زبان‌ها یک نیاز مبرم محسوب می‌شود. بر طبق اطلس زبان‌های دنیا که در معرض خطر نابودی هستند (یونسکو ۲۰۰۱)، ۹۵ درصد این زبان‌ها فقط توسط ۴ درصد مردم تکلم می‌شود و هر ماه به‌طور متوسط دو زبان منقرض می‌شود.^۱

زبان نوشتاری

تعداد زبان‌های نوشتاری متفاوت برآورد شده است؛ رقمی نزدیک به ۵۰۰ زبان. هرچند بسیاری از این زبان‌ها با تکنیک‌های امروزی سازگار نشده‌اند.

زبان به مثابه یک نظام

کارشناسان زبان به دنبال قوانینی در ساختار زبان می‌گردند که خود را به فاعل زبان تحمیل کند و دخالت ذهنیت او را در برقراری ارتباطات به حداقل برساند. از این رو توجه آن‌ها به متون جلب می‌شود. اما هنگامی که اندیشه زبان به عنوان یک نظام مورد بررسی قرار می‌گیرد آن را برحسب رساندن معنا و اعمالی مطالعه می‌کنند که رساننده معنی باشد و این کار اصلی زبان محسوب می‌شود. بی‌تردید زبان هسته اصلی تمامی وجوه ارتباطات بشری است و رسانه‌ها برای برقراری ارتباط با مخاطبان ناچار از به کارگیری آن هستند؛ گاه به صورت گفتاری و گاه به صورت نوشتاری. از این رو زبان و مسائل ناشی از آن نقش مهمی در کارکرد رسانه‌ها پیدا می‌کنند.

رسانه‌ها، در ساده‌ترین وجه، می‌توانند با آموزش مستقیم خط و زبان به توسعه و گسترش حوزه کاربردی خود کمک کنند. آموزش یکی از کارکردهای اصلی رسانه‌ها در دنیای امروز است که به دلیل قلمرو نفوذ و عمق تأثیر رسانه‌ها مورد توجه فراوان قرار گرفته است. مهم‌تر آنکه خط و زبانی که رسانه‌ها به کار می‌گیرند، خواسته یا ناخواسته به عنوان الگو در میان مخاطبان رواج می‌یابد. استفاده مردم در جامعه از واژگان، اصطلاحات و نحوه گویش که از طریق برنامه‌های رادیویی یا تلویزیونی باب می‌شود، نشان از سرعت انتشار رسانه‌ها دارد و نوعی الگوسازی نیز محسوب می‌شود.

در این میان حفظ و تقویت همبستگی ملی از طریق ترویج زبان رسمی و مشترک، در کنار احترام به زبان‌های محلی و قومی، کارکرد دیگری است که باید از رسانه‌ها انتظار داشت. اما گاه بنگاه‌های بزرگ رسانه‌ای جهان این تردید را به وجود می‌آورند که با تحمیل زبان و فرهنگ خود بر ملت‌هایی که توان رسانه‌ای لازم را ندارند، می‌توانند هویت ملی آنان را دستخوش زوال سازند.

در سال ۱۹۵۳، یونسکو گزارش کارشناسانه‌ای در زمینه استفاده از زبان‌های بومی در آموزش و پرورش منتشر کرد که هنوز به عنوان مستندترین سند این سازمان در زمینه مسائل زبانی در آموزش و پرورش مطرح است. اما تحولات مهم و جریان‌های سیاسی عمیقی که در دهه‌های اخیر رخ داده، به اتخاذ سیاست‌های زبانی تازه در کشورها منجر شده است. از جمله اینکه صدها زبان در سراسر جهان از بین رفته‌اند و بسیاری نیز در شرف نابودی هستند. موج وسیع مهاجرت‌ها نیز سبب شده است تا زبان‌های تازه و گوناگونی وارد سایر کشورها و قاره‌ها شود؛ اینترنت تأثیری شگرف بر این روند نهاده است که از این رهگذر، زبان‌های گوناگونی برای ارتباط و در واقع برای یادگیری مورد استفاده قرار می‌گیرند. شتاب جهانی شدن بقای بسیاری از هویت‌های محقر بومی را که اغلب صبغه زبانی دارند، تحت تأثیر قرار داده است. همان‌گونه که مک‌براید نیز اشاره می‌کند:

یک عامل عمده که در هر سیاست ارتباطی موفق وجود دارد، انتخاب زبان‌هایی است که به کار می‌رود. از آنجا که زبان، ناقل اصلی فرهنگ است، هر چیزی که منجر به برتری یک زبان بر زبان دیگر می‌شود — خواه ارادی یا غیر ارادی — مسائلی جدی ایجاد می‌کند، زیرا قدرت نخبگان مسلط را تقویت می‌کند و اقلیت‌ها را محدود می‌سازد. (مک‌براید، ۱۳۷۵: ۶۵)

پیشرفت‌های سریعی که هر روزه در تکنولوژی‌های رایانه و ارتباط از راه دور رخ می‌دهد، کسب اطلاعاتی که پیش از این غیر قابل حصول بودند و انتقال سریع و هم‌زمان آن‌ها به سراسر جهان، و حتی فروش آن‌ها در بازارهای اطلاعاتی را ممکن ساخته‌است. در بین صنایع جهانی، صنایع رایانه، ارتباط از راه دور و اطلاعات سریع‌ترین رشد را داشته و انتظار می‌رود در آینده نزدیک نیز این روند ادامه یابد.

از آنجا که ارتباط فرایندی تعاملی است پس زبان اصلی‌ترین زنجیره رفتار انسان و واکنش او نسبت به دیگران محسوب می‌شود. زبان را می‌توان در قالب یک نظام (گفتمان)، تنوع موجود در آن و ساختار دستوری آن مورد بررسی قرار داد.

زمانی که فوکو همچون هایدگر زبان را از یکسو آستانه ورود ذهنیت به عینیت می‌داند و از سوی دیگر آستانه شکل‌گرفتن عینیت در ذهنیت، آن را به‌عنوان یک نظام مورد توجه قرار می‌دهد؛ نظامی که همه امکانات آن را نمی‌توان به‌کار گرفت و گفتمان همان چیزی است که میان این دو حوزه، یعنی قیدوبندهای زبان و امکانات ارتباطی نهفته در نظام زبان، رخ می‌دهد. به گفته فوکو:

میدان عمل گفتمان، در یک لحظه معین، همانا قانون این تفاوت است و نشان‌دهنده کردارهای خاصی است که نه متعلق به نظامی است که در ساختمان زبان وجود دارد و نه متعلق به برداشت صوری از آن است. (فوکو، ۱۳۷۸: ۹۲)

اما هنگامی که گویش و لهجه و نوع کلمات مورد استفاده مطرح است تنوع و ساختار زبانی مدنظر قرار می‌گیرد. زبان‌شناسان با تغییر در الگوها و مشخصه‌های زبان‌شناسی توجه و دقت در زبان را از جنبه‌های دستوری و سطحی به معنا و عمق کشاندند.

زبان جزء اصلی هر فرهنگ محسوب می‌شود. از این رو تحقیق درباره فرهنگ ما را به بحث زبان می‌رساند. گستردگی معنی فرهنگ که شیوه زندگی، مردم، جوامع، کشورها و حتی گروه‌های اجتماعی را از یکدیگر متمایز می‌سازد با هویت درهم تنیده و بسیار نزدیک‌اند. پس زبان به‌عنوان عملی اجتماعی در ارتباط با ایدئولوژی، قدرت، تاریخ و جامعه در سطح متن چه در قالب گفتار و چه در شکل نوشتاری مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

در بیان چگونگی شکل‌گیری هویت‌های فرهنگی از تمثیل‌های زبانی استفاده می‌شود. انسان از بدو تولد هیچ‌گونه درکی از زبان و معانی فرهنگی ندارد بلکه معناهای فرهنگی به‌واسطه زبان مشترک آموخته و منتقل می‌شود. بدین طریق درک مشترک ما از جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنیم، شکل می‌گیرد و واسطه ما به وابستگی به فرهنگی خاص می‌شود که به ما هویت می‌بخشد. در برابر این دیدگاه ایستا، برخی، بازنمایی‌ها را به قدری پرابهام و چند پهلو می‌دانند که آن را عنصر اصلی تغییر اجتماعی قلمداد می‌کنند.

استوارت هال، استاد جامعه‌شناسی براین باور است که فرهنگ برای تمایز و مشخص ساختن و حفظ هویت‌ها و تفاوت‌ها در بین گروه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد.

رسانه‌ها به‌عنوان منتقل‌کنندگان معنا نقشی اساسی در این هویت‌بخشی ایفا می‌کنند. حال نیز به این نکته اشاره دارد که مجراها خنثی نیستند که تنها در فرستادن و انتقال جریان اطلاعات دخیل باشند بلکه آن‌ها در تولید دانش فرهنگی مؤثرند.

پیچیده‌ترین موضوع مورد بحث میشل فوکو نیز انگاره دانایی است. او معتقد بود هر عصر در مقایسه با دوران‌های دیگر هویتی متفاوت دارد، از این رو می‌کوشد شرایط تحقق پدیده‌ها را مورد تحلیل قرار دهد.

او لایه‌های تاریخی مهم را از اواخر دورهٔ رنسانس تا زمان حال تحلیل کرده‌است. فوکو نظام دانایی غرب را از دورهٔ رنسانس به چهار لایه یا سامان تقسیم می‌کند:

۱. سامان ماقبل کلاسیک که تا اواسط قرن هفدهم ادامه داشت. (عصر رنسانس)
۲. سامان کلاسیک که تا پایان سدهٔ هجدهم ادامه یافت.
۳. نظام مدرن که تا سال‌های ۱۹۵۰ ادامه داشت.
۴. سامان کنونی که از دههٔ ۱۹۵۰ آغاز شد و تا زمان حال ادامه یافته است.

فوکو می‌گوید:

در هر یک از ادوار چهارگانهٔ مزبور وجهی از آگاهی و زبانی خاص حاکمیت دارد. در هر دوره، گفتمان خاصی بر رفتار و کردار آدمیان حاکمیت می‌یابد. به این معنا که در هر عصر یک سلسله راهبردهای گفتمانی رواج می‌یابد که با زبان پیوندی گسست‌ناپذیر دارد و با فروپاشی هر سامان راهبردهای مزبور نیز کارایی خود را از دست می‌دهند. (همان: ۵۲)

اما قدرت مورد نظر فوکو قدرتی است که خودش را بر زندگی روزمرهٔ بلاواسطه‌ای که به فرد هویت می‌بخشد، اعمال می‌کند، او را با نشان فردیت خاص خود مشخص می‌کند و به هویت خودش پیوند می‌زند، از طرفی قانون حقیقتی بر وی تحمیل می‌کند که خود باید تصدیق کند و دیگران هم باید آن را در وجودش بازشناسند.

امیل بنونیست در یکی از رساله‌های مشهور خود که بر مرجع لغات در کاربرد چندفاعلی زبان تأکید دارد می‌نویسد: «برای درک گفتمان باید آن را در وسیع‌ترین سطحش بررسی نمود: هر گفتاری یک سخنران (گوینده) و حداقل یک شنونده دارد، و هدف سخنران اثر گذاشتن بر دیگران است.» (عضدانلو، ۱۳۸۰: ۲۱)

کاربران زبان تنها گوینده، نویسنده، شنونده یا خواننده نیستند بلکه به‌مثابهٔ اعضای رده‌های اجتماعی، گروه‌ها، حرفه‌ها ... یا فرهنگ‌ها، فعالانه در فرایند گفتار و نوشتار شرکت می‌کنند. و ن‌دایک معتقد است که آن‌ها با هر شرایطی عمدتاً به‌عنوان افرادی که چندین نقش و هویت فرهنگی و اجتماعی پیچیده را در هم آمیخته‌اند به‌کنش متقابل می‌پردازند.

نوشتن و خواندن اشکالی از کنش اجتماعی‌اند. تنها تفاوت اینکه در گفتار، کنش کلامی زمانی رخ می‌دهد که کاربران زبان در تعاملی بی‌واسطه، رودرروی هم قرار دارند و این تعامل از طریق نوبت‌گیری سازمان می‌یابد. متون نوشتاری مسلماً تحت کنترل بیشتری قرار دارد و

مخصوصاً در رایانه، نویسندگان امکانات بیشماری برای تصحیح و تغییر متن نوشته شده دارند. (وان دایک، ۱۳۸۲: ۴-۸۳)

اثرگذاری زبان، بحث قدرت را مطرح می‌سازد. قدرت از مفاهیمی است که بر مبنای آن بسیاری از روابط در جامعه سازمان می‌گیرد. نوعی از قدرت مورد نظر قدرت اجتماعی است که به مثابه رابطه‌ای خاص میان گروه‌های اجتماعی یا نهادها تعریف می‌شود. برای مثال کنترل مفهومی تبیینی است که ما برای تعریف قدرت اجتماعی از آن استفاده می‌کنیم. با این حال بخش عظیمی از قدرت در جامعه سرکوب‌گرانه نیست بلکه عمدتاً جنبه ذهنی دارد. بدین معنا که با فرمان دادن یا سایر کنش‌های گفتاری آمرانه شکل می‌گیرد. پس یکی از اشکال مهم تأثیرگذاری بر اذهان استفاده از گفتار و نوشتار است.

کنترل اذهان و کنش‌های ناشی از آن حتی ممکن است بر پایه اشکال غیرمستقیم‌تر و ظریف‌تری از گفتار و نوشتار استوار شود. یعنی نحوه بیان یک گروه صاحب قدرت می‌تواند چنان باشد که باعث شود دیگران به نحوی به نیت و مقاصد خود شکل دهند و اعمال خود را به انجام رسانند که گویی بدون هرگونه فشار و در جهت خواسته‌ها و علایق خود بدان‌ها دست زده‌اند. برای اعمال قدرت هژمونیک و برای اینکه اجماع عمومی حاصل شود، گروه‌های مناسب قدرت، اعمال دیگران را از طریق کنترل اذهان آن گروه‌ها و عمدتاً از طریق گفتمان کنترل می‌کنند. کنش‌های صاحبان قدرت تنها وسیله‌ای برای اعمال قدرت نیست بلکه به‌خودی خود یک منبع قدرت است. از دیدگاه فوکو زبان و گفتمان نقش محور در تبیین رابطه قدرت دارند.» (فرقانی، ۱۳۸۲: ۴-۶۳)

آنچه از گذشته تا به امروز مورد توجه محققان علوم اجتماعی بوده دریافت دگرگونی‌های اجتماعی عمده‌ای است که در طی هر دهه رخ داده بود. از صنعتی شدن و عواقب آن تا ثبات و نظم اجتماعی و حتی دیوان‌سالاری. اما دگرگونی‌هایی که طی سال‌های اخیر به وقوع پیوست موجب رواج اصطلاحی شد که از آن به‌عنوان جامعه اطلاعاتی نام می‌برند. واژه‌ها نشان از جامعه‌ای برپایه اطلاعات دارد و دال بر دگرگونی‌های اجتماعی گسترده‌ای است.

جامعه اطلاعاتی شامل دو وجه اجتماعی و فنی می‌شود: «زیرساخت اطلاعات جهانی، اینترنت، شبکه تارنمای جهان‌گستر، اقتصاد الکترونیک، فناوری اطلاعات، ارتباطات دوربرد، دیجیتال شدن، هم‌گرایی و بسیاری دیگر از آن جمله‌اند.» (هیومک‌کی، ۱۳۸۶: ۱۶)

مانوئل کاستلز، نوآوری و ابداعات فناورانه معاصر را نمایان‌گر بروز تغییری بنیادین در نحوه نگرش ما به جهان و رابطه‌مان با پیرامونمان می‌داند. او تأثیر تاریخی ابداع الفبا را بررسی و تأکید می‌کند «دگرگونی فناورانه‌ای با ابعاد تاریخی مشابه ۲۷۰۰ سال بعد رخ داد. و آن تلفیق و ادغام شیوه‌های گوناگون ارتباط در یک شبکه ارتباط متقابل بود. یا به بیان دیگر، شکل گرفتن یک ابرمتن و فرازبان که برای نخستین بار در تاریخ در یک مقام واحد نگارشی، شفاهی و وجه‌های شنیداری-دیداری ارتباط انسانی ادغام و تلفیق شد. ابعاد مختلف روح انسان در

ارتباط متقابلی تازه میان دو سوی مغزش با ماشین و با زمینه اجتماعی به وحدت مجدد رسید.»
(همان: ۵۴)

گفتمان رسانه‌ای

باور همگانی این است که رابطه علائم، معانی و شرایط تاریخی و اجتماعی حاکم بر ساختار نشانه‌ای گفتمان از جنبه محتوایی قابل تحلیل است و خبر نیز نوعی گفتمان است. پس اگر دستور زبان قوانین کاربردی زبان را بررسی می‌کند تا جمله و عبارت بسازد، گفتمان واحدهای بزرگ‌تر زبانی چون پاراگراف‌ها و مکالمات را شامل می‌شود.

راجر فولر استاد زبان‌شناسی دانشگاه ایست انجلیا معتقد است: «همه معانی در تئوری زبان‌شناسی به طرزی اجتماعی ساخته می‌شوند و گفتمان یک محصول و رویه اجتماعی است که با تحلیل انتقادی زبان‌شناسانه بهتر درک می‌شود. پس این درست است که رویداد واقعی اتفاق می‌افتد و مثلاً مربی فوتبال در اتوبان تصادف می‌کند، یک وزیر استعفا می‌دهد و ...». همه این رویدادها به خبر تبدیل می‌شوند، اما همواره در معرض فرایندهای سستی‌گزینش قرار دارند ...» (شکرخواه، ۱۳۹۲: ۱۳۶)

پس جانبدارانه ارائه کردن مطلب به نظر امری اجتناب‌ناپذیر است. از این رو می‌توان اذعان داشت که «جهان رسانه‌ای می‌تواند جهان واقعی نباشد، جهان رسانه‌ای شده جهانی است که با قضاوت همراه شده است.» (همان: ۱۳۶)

اما پیشرفت‌های هر روزه در حوزه رسانه‌ها و افزایش کارایی آن‌ها با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، پدید آمدن اصطلاح جامعه اطلاعاتی را به دنبال داشت. اینترنت و بزرگراه‌های اطلاعاتی حلقه مفقوده ارتباط را یافتند و زندگی انسان شتاب بیشتری گرفت.

فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی دنیا را کوچک‌تر کرده است. در این میان، اینترنت بیشترین طرفدار را به دست آورده و کاربران خاص خود را دارد. تارنماهای مختلف با ارائه مطالب گوناگون سعی در اطلاع‌رسانی و سرگرم کردن کاربران خود را دارند که این مهم با کمک صدا و تصویر منجر به توجه بیشتر استفاده‌کنندگان می‌شود. نکته قابل توجه در این میان اعتبار مطالب ارائه شده توسط تارنماها است. با این حال هر روزه میلیون‌ها نفر از این طریق به منابع و اطلاعات عرضه شده مراجعه می‌کنند.

ظهور اینترنت

آنچه امروز به نام شبکه جهانی اینترنت شناخته می‌شود به سال ۱۹۶۹ باز می‌گردد که دو دانشگاه استنفورد (Stanford University) و دانشگاه کالیفرنیا در لس‌آنجلس (University of California at Los Angeles) در ایالات متحده آمریکا برای انجام پژوهش‌های نظامی به یکدیگر متصل شدند و به دنبال آن آژانس طرح‌های پژوهشی پیشرفته (Advanced Research Project Agency) (آرپا) در وزارت دفاع آمریکا مأمور انجام آن شد. از این رو نخستین شبکه اطلاعاتی به نام آرپانت شروع به کار کرد. هرچند امروز دیگر وجود ندارد اما شروعی برای ایجاد شبکه تارنماهای تجاری و غیرتجاری بود.

دانیل بل جامعه‌شناس آمریکایی، برای نخستین بار در سال ۱۹۷۴ میلادی وقوع انقلابی را پیش‌بینی کرد که در آن رایانه نقش اصلی را بر عهده خواهد داشت:

آنچه اهمیت می‌یابد نه صرف نیروی عضله یا سوخت که اطلاعات است. (Bell, 1974: 72)

در ماه مارس ۱۹۸۹ نیز تیم برنرز لی بریتانیایی توانست امکاناتی فراهم آورد که مردم بتوانند مطلب و تصویر را برای یکدیگر ارسال کنند و از ماه دسامبر ۱۹۹۰ اینترنت فعالیت خود را به صورت یک شبکه جهانی آغاز کرد.

اینترنت در میان سایر فناوری‌های اطلاعاتی که چند رسانه‌ای (Multi – Media) نیز نامیده می‌شوند یک ویژگی برجسته دارد و آن تعاملی یا دوسویه بودن است. اما تعاملی بودن آن در برخی موارد نیازمند دانستن یک زبان خارجی می‌شود. هنگام مراجعه به منابع، مقاله‌ها و متن‌های تخصصی این نیاز بیشتر احساس می‌شود. بسیاری بر این باورند که ورود فناوری‌ها از کشورهای پیشرفته به سایر نقاط جهان باعث می‌شود تا زبان آن کشور به گونه‌ای بر این شبکه جهانی غالب شود.

بدین ترتیب اینترنت پدیده‌ای است که از زوایای مختلف قابل بررسی است. پژوهش‌گران علوم انسانی، مهندسان، هنرمندان و متخصصان سایر علوم هر کدام وجهی از آن را مورد توجه قرار می‌دهند.

زبان در اینترنت

در حوزه زبان، این فناوری اطلاعاتی از چند جنبه مورد توجه است. برخی نگاه هویتی، برخی قوم‌گرایانه برخی بر کاربرد نفرت در اینترنت (Internet hate speech) و گاه بر اساس برقراری ارتباط و حتی کاربرد آموزشی به آن نگاه می‌کنند. این مقوله‌ها می‌توانند هر کدام مبنایی برای پژوهش باشند.

درک مطالب مختلف به‌ویژه متن‌های تخصصی نیازمند دانستن یک زبان خارجی است. برای به‌روز بودن و دست‌یافتن به اطلاعات جدید تسلط بر زبان دیگر مهم است.

«آماري که سازمان بین‌المللی Global Reach در سال ۲۰۰۲ اعلام کرد، تعداد ۶۰ درصد کاربران اینترنت غیرانگلیسی زبان بودند بر همین اساس و جهت پاسخ‌گویی به نیاز سایر اقوام، سازمان IDNs یا (Internationalized Domain Names) جمله هرکسی حق دارد به زبان مادری از اینترنت استفاده کند را به‌عنوان شعار خود قرارداد و از دیگر سو تولیدکنندگان نرم‌افزار در صنعت اینترنت را ملزم به رعایت استانداردها در حمایت و پشتیبانی از زبان‌های مختلف به‌وسیله "یونی‌کد" کرد.»^۲

بدین ترتیب زبان نقشی اساسی در استفاده از اینترنت دارد. «اهمیت اینترنت خیلی سریع تمام جنبه‌های زندگی بشر را در بر گرفته‌است و نه تنها شامل بخش تحقیقات و آموزش می‌شود، بلکه بازار و تجارت را هم مثل بخش بازی‌ها و سرگرمی‌ها در قبضه خود در آورده‌است. این حقیقت،

ترجمان این سخن است که دانستن چگونگی استفاده از خدمات اینترنتی بیش از پیش اهمیت یافته و به موجب آن، خواندن و نوشتن انگلیسی هم ضرورت پیدا کرده است. البته امروزه یا در آینده‌ای نزدیک بیشتر افراد بشری نمی‌توانند از اینترنت استفاده کنند؛ زیرا آن‌ها در کشورهای زندگی می‌کنند که از نبود زیرساخت‌های لازم اقتصادی و فناوری رنج می‌برند. با این حال، اینترنت در کشورهای توسعه‌یافته باعث ایجاد دو قطب شده است و مردم در این کشورها به دو گروه کاربران اینترنت و افرادی که آشنایی با اینترنت ندارند، تقسیم شده‌اند و به جهت افزایش استفاده از اینترنت و جایگزین شدن شیوه‌های سنتی و قدیمی برقراری ارتباطات با شیوه اینترنتی، افراد ناآگاه به دانش اینترنت، خودشان را افرادی ناکارآمد و ناشی قلمداد می‌کنند.^۳

اینکه اینترنت و سایر ابزار مورد استفاده آن از یک کشور انگلیسی زبان به جهان عرضه شده است؛ این نیاز را در انسان‌ها به وجود آورده که اگر انگلیسی ندانند نمی‌توانند از مطالب موجود در آن استفاده برند و باید حتماً به این زبان مسلط باشند. در مقابل برخی این وضعیت را نوعی سلطه‌گری جدید تلقی می‌کنند. در این میان کشورهایایی که مستعمره بریتانیا بودند مشکلی برای استفاده از اینترنت ندارند اما سایر کشورها که چنین وضعیتی را نداشته‌اند به دنبال یادگیری زبان انگلیسی هستند.

«یادگیری و استفاده از خدمات اینترنتی آسان است، اما اگر با زبان انگلیسی آشنا نباشید، خواهید دید که هیچ سنخیتی با اینترنت ندارید. این بدان معنا است که داشتن دانش زبانی یا نداشتن آن، یکی از مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده این خدمات است که موجب قطبی شدن شده است. یادگیری استفاده از یک سرویس جدید اینترنتی ممکن است چند ساعت، چند روز یا حتی چند هفته به طول انجامد، اما یادگیری زبان به گونه‌ای که بتوان روان و با اتکای به خود آن را به کار برد، نیازمند سال‌ها زمان است. البته، اگر کمی انگلیسی بدانید، با استفاده از اینترنت دانش شما از انگلیسی افزایش می‌یابد. ولی در حال حاضر، احساس عمومی و کلی میان کاربران اینترنت ناامید شدن ایشان به دلیل مشکلات ناشی از نداشتن دانش زبانی است. بدون شک، به کارگیری نادرست زبان، بیشتر از اینکه باعث تشویق و دلگرمی کاربر (برای یادگیری زبان انگلیسی) شود، موجب عصبانی شدن و پس خوردگی او می‌شود.»^۴

پس زبان انگلیسی در جهان جایگاه متفاوتی دارد، زبان مادری بعضی از مردم است، به زبان دوم در برخی نقاط دیگر شهرت دارد و حتی در نقاطی از جهان مورد استفاده نیست.

نکته قابل توجه در این میان دانش و نگرش انسان‌ها است که با مراجعه به اینترنت دستخوش تغییر شده است. برخی نیز به زبان متداول شده در آن معترض‌اند که با مطرح کردن واژگان سخیف و نازیبا به فرهنگ‌ها و هویت‌ها توهین می‌شود. پس اینترنت هم دارای نکات مثبت و هم دارای نکات منفی است.

میلیون‌ها انسان در سراسر دنیا می‌توانند به راحتی به حجم زیادی از اطلاعات گوناگون به صورت آن لاین دسترسی داشته باشند. شرکت تحقیقاتی فارستر بر اساس آخرین مطالعات خود

اعلام کرد که شمار کاربران آن‌لاین در جهان تا سال ۲۰۱۳ میلادی به ۲/۲ میلیارد نفر خواهد رسید. این شرکت تحقیقاتی براساس بررسی‌های دیگر خود اعلام کرد: در سال ۲۰۱۳ میلادی بیش از ۴۳ درصد کاربران آن‌لاین جهان در آسیا حضور خواهند داشت. ۱۷ درصد از کاربران آن‌لاین جهان ساکن کشور چین خواهند بود.

همچنین منطقه خاورمیانه و آفریقا نیز ۱۳ درصد از کل کاربران اینترنتی جهان را در خود جا خواهند داد و پیش‌بینی می‌شود که در سال ۲۰۱۳ میزان رشد استفاده از اینترنت در آمریکا، اروپای غربی و کشورهای صنعتی بین یک تا ۳ درصد باشد.

در حال حاضر ۷۳ درصد مردم آمریکا از اینترنت استفاده می‌کنند که احتمال می‌رود تا سه سال آینده این رقم به ۸۲ درصد برسد. رشد استفاده از اینترنت در کشورهای روسیه و ترکیه نیز تا آن زمان سالانه ۸ درصد خواهد بود.^۵

با اینکه زبان‌های دیگری نیز هم‌اکنون در اینترنت موجود است، اما بیشترین زبانی که مورد استفاده قرار می‌گیرد انگلیسی است. چون اصل اینترنت بر اساس این زبان تشکیل شده است و بیشتر نرم‌افزارهای رایانه‌ای نیز به این زبان تهیه می‌شوند. علت دیگر آن عدم توانایی رایانه‌های قدیمی برای پردازش حروفی غیر از الفبای غربی بود. از طرفی انگلیسی‌زبانان پس از چین بیشترین جمعیت را دارند. اما هم‌اکنون شبکه آن‌قدر گسترش پیدا کرده است که اطلاعات و تجربیات به اندازه کافی به زبان‌های محلی در کشورهای مربوط تهیه و قابل دسترس باشند.

لیکن نگرانی عمومی در مورد مطالب موجود در اینترنت وجود دارد. بعضی از جدال‌آمیزترین آن‌ها تخلف در کپی‌رایت، جعل هویت و مکالمه‌های تنفرآمیز هستند که وجود دارند و پیگیری قانونی آن‌ها مشکل است.

در این میان اعتیاد به اینترنت و استفاده از واژگانی که نشان‌دهنده برتری نژادی و توهین به سایر اقوام است از مشکلات فناوری‌های نوین به‌ویژه اینترنت تلقی می‌شود. همچنین اطمینان از مطالب ارائه‌شده در شبکه جهانی یا اعتبار منبع از مباحث مورد توجهی است که باید به آن پرداخت، زیرا این به اصطلاح فناوری حجم عظیمی اطلاعات در خود دارد و قابل کنترل نیست.

با این وجود آنچه مهم است دانستن زبان برای استفاده بهتر از مطالب موجود در شبکه جهانی یا اینترنت است. بسته به جمعیتی که در هر نقطه از جهان از تارنماها دیدن می‌کنند سعی شده تا با در نظر گرفتن زبان مناسب دسترسی به اطلاعات را آسان‌تر کنند. جمعیت فراوانی که در شرق آسیا زندگی می‌کنند باعث شده تا کاربران چینی، ژاپنی و کره‌ای بتوانند با زبان خود از اطلاعات موجود در اینترنت بهره‌مند شوند. در واقع بعد از انگلیسی زبان چینی و ژاپنی بیشترین کاربر را دارد. با توجه به جدول ارائه شده می‌توان تعداد زبان‌های متداول و کاربران هر زبان را دریافت.^۶

۱۰ زبان برتر جهان در وب بر اساس آمار سال ۲۰۱۱

کل مردمی که در جهان از این زبان استفاده می‌کنند (۲۰۱۱)	کل کاربر اینترنتی (به درصد)	رشد آن زبان در اینترنت (۲۰۰۰-۲۰۱۱) (به درصد)	نفوذ اینترنت برحسب زبان (به درصد)	تعداد کاربران آن زبان	۱۰ زبان برتر جهان در اینترنت
۱/۳۰۲/۲۷۵/۶۷۰	۲۶/۸	۴/۳۰۱	۴۳/۴	۵۶۵/۰۰۴/۱۲۳	انگلیسی
۱/۳۷۲/۲۲۶/۰۴۲	۲۴/۲	۷/۴۷۸/۱	۳۷/۲	۵۰۹/۹۶۵/۰۱۳	چینی
۴۲۳/۰۸۵/۸۰۶	۷/۸	۴/۸۰۷	۳۹/۰	۱۶۴/۹۶۸/۷۴۲	اسپانیایی
۱۲۶/۴۷۵/۶۶۴	۴/۷	۷/۱۱۰	۷۸/۴	۹۹/۱۸۲/۰۰۰	ژاپنی
۲۵۳/۹۴۷/۵۹۴	۳/۹	۱/۹۹۰	۳۲/۵	۸۲/۵۸۶/۶۰۰	پرتغالی
۹۴/۸۴۲/۶۵۶	۳/۶	۱/۱۷۴	۷۹/۵	۷۵/۴۲۲/۶۷۴	آلمانی
۳۴۷/۰۰۲/۹۹۱	۳/۳	۲/۵۰۱/۲	۱۸/۸	۶۵/۳۶۵/۴۰۰	عربی
۳۴۷/۹۳۲/۳۰۵	۳/۰	۲/۳۹۸	۱۷/۲	۵۹/۷۹۹/۵۲۵	فرانسوی
۱۳۹/۳۹۰/۲۰۵	۳/۰	۸/۸۲۵/۱	۴۲/۸	۵۹/۷۰۰/۰۰۰	روسی
۷۱/۳۹۳/۳۴۳	۲/۰	۱/۱۰۷	۵۵/۲	۳۹/۴۴۰/۰۰۰	کره‌ای
۴/۴۴۲/۰۵۶/۰۶۹	۸۲/۲	۲/۴۲۱	۳۶/۴	۱/۶۱۵/۹۵۷/۳۳۳	۱۰ زبان برتر
۲/۴۰۳/۵۵۳/۸۹۱	۱۷/۸	۵/۵۸۸	۱۴/۶	۳۵۰/۵۵۷/۴۸۳	سایر زبان‌ها
۶/۹۳۰/۰۵۵/۱۵۴	۳۰/۳	۷/۴۸۱	۳۰/۳	۲/۰۹۹/۹۲۶/۹۶۵	کل زبان در جهان

بدین ترتیب در میان بیش از ۲۵۰ کشور در جهان تنها ۱۰ زبان در اینترنت برتر و مورد توجه است که در صدر آن زبان انگلیسی بیشترین کاربر را دارد.

«گرچه زبان انگلیسی، زبانی جهان‌گستر در دنیای اینترنت است، اما این زبان از یک موقعیت رسمی در تمام دنیا برخوردار نیست. دلایلی که زبان انگلیسی را به این موقعیت رسانده‌اند، امپریالیسم و اهمیت اقتصادی و سیاسی کشورهای است که به این زبان صحبت می‌کنند. از نظر زبان شناختی، این زبان برای برقراری روابط بین‌المللی کاملاً نامناسب و ناکاراست و استفاده گسترده از این زبان باعث قطعی شدن جهان و تقسیم آن به کاربران اینترنت و افراد ناآگاه و ناآشنا به علم اینترنت شده‌است.» (کورپلا، ۲۰۰۳: ۴۰)

در مقابل وجود دستگاه‌های پیشرفته برای ترجمه و برگرداندن زبان و متن انگلیسی به زبان کاربران این اجازه را می‌دهد که هر شخصی از هر کشور و با هر زبانی بتواند از اطلاعات موجود در اینترنت استفاده کند.

در حال حاضر کشورهای زیادی امکان انتخاب دامین به زبان محلی را برای اهالی خود فراهم کرده‌اند که از این میان کشورهای آسیای جنوب شرقی (چین، ژاپن و کره) کشورهای اروپایی و کشورهای عربی پیشگام هستند.»^۷

امروزه یکی از پرعضوترین شبکه‌های اجتماعی فیس‌بوک است. مسئولان بخش آمار فیس‌بوک لیست ۱۰ زبان پر کاربرد در این شبکه را تا پایان سال ۲۰۱۳ چنین اعلام کردند.

در جایگاه اول تا سوم به ترتیب زبان‌های انگلیسی، اسپانیایی و فرانسوی دیده می‌شود.

این سایت همچنین تعداد استفاده‌کنندگان از هر زبان را اعلام کرد که نتایج بدین شرح است:^۸

۲۱۳/۲۳۷/۰۸۰	تعداد استفاده‌کنندگان زبان انگلیسی:
۶۱/۲۰۹/۶۰۰	تعداد استفاده‌کنندگان زبان اسپانیایی:
۲۳/۵۰۴/۳۰۰	تعداد استفاده‌کنندگان زبان فرانسوی:
۲۱/۹۱۱/۰۰۰	تعداد استفاده‌کنندگان زبان ترکی:
۲۰/۴۸۱/۲۶۰	تعداد استفاده‌کنندگان زبان اندونزیایی:
۱۶/۲۲۲/۷۰۰	تعداد استفاده‌کنندگان زبان ایتالیایی:
۱۱/۲۶۵/۳۲۰	تعداد استفاده‌کنندگان زبان المانی:
۹/۶۴۵/۱۴۰	تعداد استفاده‌کنندگان زبان چینی:
۶/۱۱۹/۶۸۰	تعداد استفاده‌کنندگان زبان پرغالی:
۳/۴۵۷/۱۶۰	تعداد استفاده‌کنندگان زبان عربی:

زبان یک میراث فرهنگی

زبان‌ها هم‌زمان با هم رشد کرده‌اند و از ورای قرن‌ها دستخوش تغییرات معنی‌داری شده‌اند. برخی زبان‌ها و گویش‌های موجود در جهان را بین ۲۵۰۰ تا ۷۰۰۰ تخمین می‌زنند. نزدیک به ۱۶۵ زبان در جهان وجود دارد که قابلیت جهانی شدن را دارند. (Frederick, 1993: 85-6)

اساساً هر چه تعداد جمعیت در یک کشور زیاد باشد استفاده‌کنندگان زبان ملی یا رسمی بیشتر می‌شود. در عین حال ممالکی که سال‌ها مستعمره کشورهای انگلیسی زبان بودند امروزه به‌راحتی می‌توانند از منابع موجود در اینترنت و حتی سایر فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی استفاده کنند. از این رو نقاط بیشتری در جهان از انگلیسی به‌عنوان زبان اصلی و یا زبان دوم استفاده می‌کنند و کشورهای چین و ژاپن به‌دلیل داشتن جمعیت بیشتر، زبانشان در زمره ۱۰ زبان برتر جهان قرار گرفته‌است.

از زمانی که موضوع جهانی شدن مطرح شده‌است مباحث گوناگونی نیز مد نظر قرار گرفته که تنوع فرهنگی و حفظ هویت فرهنگی از آن جمله‌اند. یونسکو (سازمان علمی، فرهنگی و آموزشی سازمان ملل)^۹ به‌عنوان سازمانی بین‌المللی نقش حساسی برای پیشبرد ابعاد مختلف اخلاقی، حقوقی و اجتماعی، کاربرد فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات برعهده دارد. این سازمان از سال ۱۹۹۵ یعنی در بیست‌وهشتمین کنفرانس عمومی خود به مسائل حقوقی بین‌المللی درباره کاربرد فناوری‌های نوین ارتباطات الکترونی توجه کرد و از آن زمان تا به امروز با برپا کردن کنگره‌های مختلف به مسائل مهم در فضای سایبر پرداخت. در دومین کنگره بین‌المللی (۱۹۹۸ در مونت کارلو) درباره اخلاق اطلاعات یکی از مباحث مهم زمینه‌های عمومی و تعددگرایی زبانی در فضای سایبرنتیک بود. برخی پیشنهاد‌های ارائه شده از این قرار است: «الف. تأکید مجدد بر ارتقاء، تکریم و به‌کارگیری تمام زبان‌ها در فضای سایبرنتیک که در پیشرفت و تنوع میراث جهانی بشر و همزیستی مسالمت‌آمیز نقش مهمی دارد.

ب. گسترش تنوع زبانی در فضای سایبرنتیک از طریق ارائه مطالب به زبان‌هایی که در سطح جهان بیشتر مورد استفاده هستند و نیز زبان‌های منطقه‌ای، ملی و محلی. این مورد دربرگیرنده زبان‌هایی است که عده اندکی از مردم به آن تکلم می‌کنند و یا فقط در سطح رسمی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

پ. پیشگیری از همه اشکال انزوای زبانی در دسترسی به معلومات و اطلاعات فرهنگی و علمی صورت گیرد.

ت. اتخاذ راهبردهایی برای گسترش دسترسی رایگان به مواد آموزشی زبان در هر زمان.
ث. تدوین سیاست‌های ملی که بر اساس آن به موضوع حیاتی حفظ زبان پرداخته شود.»
(علی‌آبادی، ۱۳۸۰: ۸۰)

از این رو یک‌سال بعد به‌منظور کمک به تنوع زبانی و فرهنگی در کنفرانس عمومی یونسکو (۱۹۹۹)، روز ۲۱ فوریه به‌عنوان روز جهانی زبان مادری نام‌گذاری شد. مجمع عمومی سازمان ملل متحد نیز به‌دلیل اهمیت زیاد آن، سال ۲۰۰۸ را سال جهانی زبان‌ها اعلام کرد. کویچیرو ماتسورا مدیر کل یونسکو (۲۰۰۰) در پیامی در ۲۱ فوریه به مناسبت روز زبان مادری پیشنهاد کرد: «زبان‌های مادری باید از همان ابتدایی‌ترین سن در نظام‌های آموزشی مورد عنایت قرار گیرد.»

آموزش و اینترنت

به‌دنبال اعلام سال ۲۰۰۸ به سال جهانی زبان‌ها و توجه به اهمیت زبان و استفاده از فناوری‌های نوین ارتباطی به اندازه‌ای بود که نشست‌ها و همایش‌های گوناگونی در سطح منطقه‌ای نیز برگزار شد. تاجیکستان در ماه مه ۲۰۰۸ میزبان یکی از همایش‌ها بود.

«همایش "زبان فارسی تاجیکی و تکنولوژی مخابرات" که در فرهنگستان علوم تاجیکستان آغاز شد، امکانات و وسایل نشر اطلاعات به زبان فارسی، به‌ویژه با خط سیریلیک تاجیکی در اینترنت را در محور بحث و بررسی‌های کارشناسان قرار داد. در این همایش که دو روز ادامه داشت، دانشمندان عرصه‌های مخابرات و زبان‌شناسی از تاجیکستان و ایران، افغانستان و آمریکا شرکت داشتند.»^{۱۰}

از این رو برای استفاده بهینه و مطلوب از اطلاعات و متن‌هایی که به زبان خارجی به‌ویژه انگلیسی در اینترنت وجود دارد سیستم‌های جست‌وجوگر و نرم‌افزارهایی برای ترجمه و برگردان متن‌ها به زبان دلخواه تهیه شده که کاربران توانستند از آن‌ها در صورت لزوم بهره‌برند. معروف‌ترین ابزار برای این کار استفاده از سایت جست‌وجوگر گوگل است که امکان جست‌وجو برای زبان مختلف را پشتیبانی می‌کند. از دیگر موتورهای جست‌وجوگر می‌توان به آلتاویستا و لیکوز نیز اشاره کرد.

مورد دیگری که درباره نرم‌افزارهای موجود قابل تأمل است، نرم‌افزارهای آموزشی است که معمولاً سعی در یاد دادن زبان دارند. در عین حال آموزش از طریق فضای مجازی و به‌گونه‌ای

غیرحضوری از زمان پدیدارشدن اینترنت در زندگی انسان وارد شد و تأثیرات شگرفی نیز داشته است.

نیاز شدید به دسترسی آسان به آموزش در سطح دنیا از کنفرانس Jomtien (پاتایا، تایلند) در سال ۱۹۹۰ برجسته شد. عنوان آموزش برای همه در این کنفرانس مطرح شد. ۱۰ سال بعد، یونسکو اعلام کرد که ۸۷۷ میلیون نفر در دنیایی که به طور فزاینده‌ایی، استخدام حداقل، و اغلب چیزی بیش از آن، به سواد کاربردی نیاز دارد، بی‌سوادند. پژوهش سازمان توسعه و همکاری اقتصادی از ۲۰ کشور صنعتی نشان داد که دست‌کم از هر چهار نفر بزرگسال یک نفر از حداقل تحصیلات برای گذران زندگی و کار در جامعه‌ای پیچیده محروم است.

رشد ارتباطات اینترنت و ارتباط رایانه‌محور و قابل استفاده بودن این وسایل ارتباطی در هر زمان و هر مکان، از نگاه بسیاری از مؤسسات، شیوه‌ای بود برای تأمین نیاز روزافزون به آموزش، در مکان خاص و در زمان خاص در محل کاری به بزرگی جهان. این دیدگاه، برخی از مربیان آموزشی سنتی و دیگر دست‌اندرکاران امور تجاری را به سمت ارائه خدمات آموزشی از طریق ارتباطات آنلاین کشاند. برنامه‌های آموزشی از راه دور در محیط‌های آموزشی مجازی تنظیم می‌شوند که غالب آن‌ها به‌زعم این‌که عمدتاً توسط مربیان غیر انگلیسی زبان تدوین می‌شود، عمدتاً به زبان انگلیسی و برطبق الگوهای غربی تنظیم شده است. در حال حاضر، مسئله تأثیر فرهنگ در آموزش آنلاین در حال بررسی است: «چگونه برنامه‌های خاصی را می‌توان برای رفع نیازهای گروه‌های مختلفی از نواآموزان در یک مجموعه‌ی فرهنگی خاص تدوین کرد؟ برای مثال، چگونه برنامه‌ای را که برای کاربران آمریکایی درست شده را می‌توان برای نواآموزان در بافتی ایتالیایی یا آلمانی نیز به کار برد.»^{۱۱}

نقش زبان انگلیسی

به هر ترتیب اگر یک نگاه کلی به موضوع داشته باشیم، می‌بینیم که وقتی یک زبان، جایگاه جهانی پیدا می‌کند، این جایگاه روزبه‌روز مستحکم‌تر شده و به نوبه خود گسترش می‌یابد. از آنجایی که «هر فردی» با زبان انگلیسی آشنایی دارد و از آن استفاده می‌کند، مردم به اجبار این زبان را یاد می‌گیرند، با آن صحبت می‌کنند و بر دانش خود نسبت به این زبان می‌افزایند. در عین حال برخی بر این باورند که انگلیسی زبان مناسبی برای جهانی شدن نیست زیرا به‌خودی خود به گویش‌های گوناگون تقسیم می‌شود.

«از دید کلی، زبان جهانی به کار رفته در اینترنت، زبان انگلیسی است. اما از نگاهی دقیق‌تر، مجموعه‌ای گنگ و مبهم از زبان‌هاست که انگلیسی نام گرفته است؛ چرا که اصل و مبدأ مشترک آن‌ها، زبان ملی است که در بریتانیا به آن صحبت می‌کنند و آن هم زبان انگلیسی است. زبان ملی انگلیسی، استفاده جهانی پیدا کرده است و گونه‌های مختلف آن از قبیل: انگلیسی آمریکایی (زبانی که در آمریکا به آن صحبت می‌شود) و انگلیسی استرالیایی نیز به وجود آمده است. افراد

بسیار زیادی که زبان مادری آن‌ها هیچ‌یک از گونه‌های زبان انگلیسی نیست، با این زبان به‌عنوان زبان خارجی و بیگانه آشنا هستند. آن‌ها معمولاً از گونه‌های کم و بیش ساده شده این زبان استفاده می‌کنند، مانند زبانی که اغلب اصطلاحات زبان بریتانیایی، آمریکایی، استرالیایی و انگلیسی را در بردارد. این افراد در کاربرد زبان دچار اشتباه می‌شوند و در نتیجه، زبان انگلیسی که مردم به‌عنوان زبان خارجی در اینترنت به کار می‌برند، تقریباً برای دیگران غیر قابل فهم می‌شود. افزون بر آن، افرادی که زبان انگلیسی، زبان بومی و مادری آن‌هاست، نمی‌دانند چگونه باید لغات مشکل را تلفظ کنند، چرا که آن‌ها اساساً زبان انگلیسی را به‌عنوان زبان گفتاری می‌شناسند.» (کورپلا، ۲۰۰۳: ۶۳)

بدین ترتیب نادیده گرفتن تأثیر زبان در زندگی امروزی انسان‌ها غیرممکن است. زبان مهم‌ترین شیوه برقراری ارتباط میان مردم است و بخشی از میراث فرهنگی آن‌ها محسوب می‌شود. «طبیعت در برگزیده اینترنت خود پدیدآورنده زبان است. این موضوع به‌صورت یک اسطوره‌سازی میان عامه مردم در سطح گسترده‌ای پدید آمده‌است که آینده خوبی برای زبان در اینترنت وجود ندارد— پدید آمدن اصطلاحات فن‌سالارانه جدید، از بین رفتن معیارها و کاستن از قوه خلاقه، مشابه همان مواردی است که با جهانی شدن به جهان تحمیل شد.»^{۱۲}

در واقع همان‌گونه که جهانی شدن باعث تغییراتی در جنبه‌های مختلف زندگی شده‌است، فناوری‌های نوین به ویژه اینترنت نیز دگرگونی‌هایی در زندگی انسان‌ها پدید آورده‌است. رسانه‌ها برای برقراری ارتباط با مخاطبان از زبان استفاده می‌کنند؛ گاه به‌صورت گفتاری و گاه به‌صورت نوشتاری. از این رو زبان و مسائل ناشی از آن (همچون گویش‌های محلی و قومی در ارتباطات شفاهی و خط در ارتباطات کتبی) نقش مهمی در کارکرد رسانه‌ها پیدا می‌کنند.

نتیجه‌گیری

زبان وسیله‌ای برای بیان احساسات و عواطف درونی محسوب می‌شود و مهم‌ترین شیوه برقراری ارتباط میان مردم است. زبان در سطح وسیع حامل روابط فرهنگی ناشی از میراث ادبی، تاریخی، فلسفی و آموزشی است.

زبان در حوزه رسانه‌ها از دو جنبه قابل بررسی است؛ اعمال و حفظ قدرت، تنوع در گویش. در هر دو مورد فضای مجازی در به‌کارگیری آن‌ها موقعیت‌های مناسبی را فراهم کرده است. دسترسی آسان به فناوری‌های نوین نفوذ را بر مردم جهان به‌ویژه نسل جوان بیشتر کرده و بعضی زبان‌ها را متداول‌تر از گذشته کرده‌است.

در علوم انسانی به‌ویژه در علوم اجتماعی زبان به‌عنوان ابزاری تکنیکی، اجتماعی و فرهنگی برای دست یافتن به دانش نقش مهمی دارد؛ از بُعد کارکردی به‌عنوان وسیله برقراری ارتباط و تبادل اجتماعی محسوب می‌شود؛ در حالی که توجه به تأثیر متقابل بین زبان و فرهنگ به‌صورت خصلت گفتاری و نوشتاری به حفظ میراث و انتقال دانش علمی و فرهنگی می‌پردازد و هویت قومی و فرهنگی جامعه را در طول تاریخ با توجه به تحولات متنوع بازسازی می‌کند.

از منظر جامعه‌شناسی این پدیده اجتماعی گونه‌های زبانی متنوع در جامعه را در بر می‌گیرد و در نهایت از منظر انسان‌شناسی و مردم‌شناختی باید به رابطه زبان و فرهنگ توجه کرد که زبان نقش یک رابط میانجی را ایفا می‌کند و می‌تواند دانش فرهنگی را از نسلی به نسل دیگر انتقال دهد. به بیان ساده زبان وسیله ارتباطی بین انسان‌ها است؛ از این رو یک محصول اجتماعی و فرهنگی تلقی می‌شود.

یونسکو در دست‌یابی به چارچوب‌های بین‌المللی سیاست آموزشی و حل مسائل مهم و پیچیده آن، نقش اساسی دارد. انتخاب زبان، به‌خصوص زبان آموزشی در آموزش و پرورش یکی از همین مسائل است که اغلب مستلزم موضع‌گیری‌های کاملاً مشخص و آشکار است. مسائلی در زمینه هویت، ملیت و قدرت، رابطه تنگاتنگی با کاربرد زبان‌های خاص به‌ویژه در کلاس درس دارد. به‌علاوه، زبان دارای پویایی خاص خود است و همواره دستخوش فرایندهای تداوم و تغییر قرار می‌گیرد و بر روش‌های ارتباطی جوامع گوناگون تأثیر می‌گذارد. در اینترنت زبان کاربران نمی‌تواند مانعی برای دستیابی به منابع مختلف باشد. هر چند زبان انگلیسی به‌عنوان مهم‌ترین وسیله ارتباطی میان مردم در فضای مجازی باقی است، اما تقاضا برای دستیابی به اطلاعات از طریق زبان‌های دیگر نیز در شبکه اینترنت رو به‌فزونی نهاده‌است. هرچه جمعیتی که به یک زبان مشترک تکلم کنند بیشتر باشد، تعداد کاربران آن نیز افزایش می‌یابد. از زمان حضور مبلغان مذهبی در نقاط مختلف جهان و به‌دنبال آن‌ها سرازیر شدن تجار و سپس حضور سیاست‌مداران، آنچه که استعمار می‌خوانند شکل گرفت و به تبع آن زبان استعمارگران در سرزمین‌های تحت استعمار رایج شد. بریتانیا بزرگ‌ترین استعمارگر خوانده می‌شود و از این رو زبان انگلیسی به‌عنوان زبان غالب در بیشتر نقاط جهان مورد استفاده قرار گرفت، گاه به‌عنوان زبان مادری و گاه به‌عنوان زبان دوم که خود نشان از اعمال قدرت و حفظ منافع است. از طرفی نیز به‌دلیل ورود فناوری‌ها از سوی کشورهای انگلیسی‌زبان چون آمریکا و بریتانیا به سایر نقاط جهان، خودبه‌خود زبان این فناوری‌ها هم انگلیسی است. از این‌رو کاربران باید برای استفاده مناسب و دقیق به زبان خارجی به‌ویژه انگلیسی مسلط باشند. در کنار این مباحث، شبکه اینترنت به‌واسطه رایانه امکان تغییر شکل تاروپود فرهنگ را فراهم آورده‌است. حجم تقریباً نامحدود و سرعت بالا در انتقال اطلاعات، شالوده اینترنت را پی‌ریزی کرد و نوعی هماهنگی در سطح جهانی را ممکن ساخت. آنچه انکار ناپذیر است حضور اینترنت در زندگی روزمره انسان‌ها و نقش زبان در استفاده از آن است.

پی‌نوشت‌ها

1. <http://linguist87.blogfa.com/post-498.aspx>
2. www.webgar.com/html/articles/20080528236.ph.2008
3. www.noormags.com
4. *Ibid.*
5. <http://forum.p30world.com/showthread.php?t=398022>

6. Top Ten Languages Internet Stats were updated for December 31, 2012, Internet World Stats *presents its latest estimates for Internet Users by Language*
7. www.webgar.com/html/articles/20080528236.ph.2008
8. <http://guneyebakan.blogfa.com/post/2436>
9. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation.
10. http://www.bbc.co.uk/persian/tajikistan/story/2008/05/080528_d_rm_language-computer.shtml
11. <http://www.iranculture.org/research/internet/viewpajohesh.php?id=57>
12. Crystal David. Language and the Internet.[http:// www. Cambridge.org/catalogue/ SearchResult. asp?ipcode 201296 &sort= Year.2001](http://www.Cambridge.org/catalogue/SearchResult.asp?ipcode=201296&sort=Year.2001).

۱۱. زبان در اینترنت، بی‌بی‌سی

۱۲. هولینگ، تارنمای ایران کالج

۱۳. کریستال، ۲۰۰۱

منابع

- تأثیرات ناشی از اهمیت یافتن اینترنت و زبان انگلیسی. برگرفته از تارنمای www.noormags.com
 جوانب فرهنگی ادبیات الکترونیکی در فضاهای آموزشی مجازی. آنه هولینگ. برگرفته از تارنمای:
<http://www.iranculture.org/research/internet/viewpajohesh.php?id=57>
 چامسکی، نوام (۱۳۸۰)، *دانش زبان، ماهیت، منشا و کاربرد آن*، ترجمه علی دزوی، تهران، نشر نی.
 حق استفاده از زبان مادری در اینترنت برگرفته از تارنمای www.webgar.com/html/articles/20080528236.ph.2008
 زبان در اینترنت برگرفته از تارنمای بی‌بی‌سی:
http://www.bbc.co.uk/persian/tajikistan/story/2008/_d_rm_language_computer.shtml
 شکرخواه، یونس (۱۳۹۲)، خبر، ویراست دوم، چاپ یازدهم، تهران، دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها.
 عضدانلو، حمید (۱۳۸۰)، *گفتمان و جامعه*، تهران، نشرنی.
 علی‌آبادی، گیتا (آبان ۱۳۸۵)، "وسایل ارتباط جمعی و هویت"، *دوماهنامه آموزشی و تخصصی مطالعات رسانه‌ای*،
 و برگرفته از سایت www.up.ac.az/publication/cips/academic
 علی‌آبادی، گیتا (پاییز ۱۳۸۰)، "اقدام‌ها و فعالیت‌های یونسکو در زمینه جامعه اطلاعاتی، تهران، فصلنامه مطالعاتی
 و تحقیقاتی وسایل ارتباط جمعی، سال دوازدهم شماره ۳.
 فرقانی، محمدمهدی (۱۳۸۲)، *راه درازگذار، بررسی تحول گفتمان توسعه سیاسی در ایران ۱۳۷۷-۱۳۸۵*، تهران،
 انتشارات فرهنگ و اندیشه چاپ اول.
 فوکو، میشل (۱۳۷۸)، *دانش و قدرت*، ترجمه محمد ضیمران، تهران، انتشارات هرمس.
 کی، هیومک (۱۳۸۶)، *تحقیق در جامعه اطلاعاتی*، ترجمه رامین کریمیان، تهران، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
 مک‌براید، شن (۱۳۷۵)، *یک جهان و چندین صدا؛ ارتباطات در جامعه امروز و فردا*، ترجمه ایرج پاد، انتشارات
 یونسکو، تهران، چاپ دوم، سروش. <http://linguist87.blogfa.com/post-498.aspx>
 وان دایک، تئون ای (۱۳۸۲)، *مطالعاتی در تحلیل گفتمان، از دستور متن تا گفتمان کاوی انتقادی*، گروه مترجمان،
 تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

- Bell, D (1974) "The coming of post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting", London,
 Heinemann (first published New York , Basic Books, 1973)
<http://forum.p30world.com/showthread.php?t=398022>
 Korpela, Jukka Yucca. "English- the universal language on the internet? " Human Languages of the free
 information site IT and Communication.2003.
<http://guneyebakan.blogfa.com/post/2436>
 Frederick. Howard H. "Global Communication and International Relations", Wadsworth Publishing
 Company, Belmont, California, 1993.
 Crystal David. Language and the Internet.[http:// www. Cambridge.org/catalogue /SearchResult. asp?ipcode 201296 &sort= Year.2001](http://www.Cambridge.org/catalogue/SearchResult.asp?ipcode=201296&sort=Year.2001) .
<http://linguist87.blogfa.com/post-498.aspx>
 Top Ten Languages Internet Stats were updated for December 31, 2012, Internet World Stats *presents its latest estimates for Internet Users by Language*.